

De Facto Devletlerde Demokrasi: Abhazya ve Kosova'nın Karşılaştırmalı Bir Analizi

Democracy in De Facto States: A Comparative Analysis of Abkhazia and Kosovo

İbrahim Rifat AYHAN

Çankaya Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Ankara, Türkiye

This article is produced from the master's thesis entitled "Democracy in De Facto States: A Comparative Analysis of Abkhazia and Kosovo."

Bu makale "De facto devletlerde 'Tanınma için demokrasi' stratejisi: Kosova ve Abhazya örneklerinin karşılaştırmalı bir incelemesi" isimli tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received Kabul 02.10.2025
Tarihi/Accepted Yayın 03.11.2025
Tarihi/Publication Date 31.12.2025

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

İbrahim Rifat AYHAN
E-mail: ibrahimayhan92@gmail.com

Cite this article as:

Ayhan İ. R. (2025). Democracy in De Facto States: A Comparative Analysis of Abkhazia and Kosovo. *Journal of International Relations Studies*, 5(2), 78-94.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Bu makale, *de facto* devletlerde demokrasi ve demokratikleşmeyi Abhazya ve Kosova örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. *De facto* devletler, temel olarak 1945 sonrası süreçte ortaya çıkmış ve özellikle 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde yaygınlık kazanmıştır. *De facto* devletlerin uluslararası meşruiyet sorunları onların demokrasi ile olan ilişkisinin özellikle son yıllarda hem uluslararası kamuoyunda hem de akademik literatürde ilgi görmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, bu çalışma, *de facto* devletlerde demokrasi ile ilişkili olarak akademik literatürde hami devletin rolü, etnik bölünmüşlük ve çatışma ile tanınma ve tanınma stratejileri ekseninde şekillenen üç temel soruya yanıt aramaktadır. Bu amaçla, çalışma, Abhazya ve Kosova üzerine Freedom House veri ve raporlarından ve ayrıca yabancı haber sitelerinden yararlanarak karma metodolojiye dayalı karşılaştırmalı bir analiz yapmaktadır. Sonuçta, çalışma, *de facto* devletlerin hem tanınma hem de demokratikleşmelerinde tek olmasa da en önemli faktörün hami devlet olduğu sonucuna ulaşmıştır. Abhazya ve Kosova arasındaki demokrasi farkı çok büyük oranda hami devletlerin farkında ortaya çıkmaktadır. Abhazya ve Kosova örneklerinin gösterdiği üzere, *de facto* devletlerde içsel düzeyde demokratikleşme önündeki en büyük engel ise etnik ayrılıklar ve çatışmadır. Öte yandan, literatürde yer alan *de facto* devletlerin "tanınma için demokrasi" stratejisi izlediği iddiası Kosova için doğru olmakla beraber Abhazya için değildir.

Anahtar Kelimeler: De Facto Devletler, Demokrasi, Abhazya, Kosova, Hami Devlet, Tanınma

Abstract

This article examines democracy and democratization in *de facto* states over the Abkhazia and Kosovo cases comparatively. *De facto* states first emerged after 1945, but their number substantially increased in the 1990s with the dissolution of the Soviet Union. Related to their international legitimacy problems, the interest in democracy in *de facto* states has risen in recent years, both in the international public debates and academic literature. In this context, this study seeks answers to three key questions related to democracy in *de facto* states in the literature grounded on the role of patron states, ethnic divisions and conflict, and international recognition and recognition strategies. To this end, the study utilizes Freedom House data and reports and international news outlets about Abkhazia and Kosovo. The study concludes that the most important, if not the only, factor behind both democratization and recognition of *de facto* states is the patron state. The difference in democracy levels between Kosovo and Abkhazia is directly the result of this factor. Moreover, the most important internal obstacle to democratization in *de facto* states is ethnic cleavages and conflicts, as both the Abkhazia and Kosovo cases clearly show. Finally, although it is correct that Kosovo has pursued a so-called "democracy-for-recognition strategy", this has not been the case for Abkhazia.

Keywords: De Facto States, Democracy, Abkhazia, Kosovo, Patron State, Recognition

Giriş

Ulus-devletlerden oluşan modern ve egemen devletler arası sistemin ilk kez 1648'deki Westphalia Anlaşması ile Avrupa'da ortaya çıktığı genel kabul görmektedir. Bugünkü devletler arası sistem ise 1945'te Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, 1945 sonrası süreçte ortaya çıkan her devlet uluslararası tanınma kazanamamıştır. Bu şekilde küresel sistemde ortaya "*de facto* devlet" olgusu çıkmıştır. *De facto*¹ devletler, uluslararası sistemde fiili olarak bağımsız olan ancak tanınmayan ya da sınırlı düzeyde tanınan, dolayısıyla *de jure*² bağımsız olmayan siyasi oluşumlardır. Tayvan veya KKTC gibi 1990'lar öncesinde de *de facto* devletler bulunmakla beraber, *de facto* devletlerin sayısı asıl olarak Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber artmıştır. *De facto* devletlerin sayısındaki bu artışla beraber hem uluslararası kamuoyunun hem de akademik çalışmaların bu siyasi yapılar olan ilgisi artmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında Luhansk ve Donetsk bölgeleri, Azerbaycan ve Ermenistan arasında artık sonlanmış Karabağ sorunu, Çin ve ABD arasında sorun oluşturmaya devam eden Tayvan, Suriye ve Irak'ta ihtilafların konusu olan bölgesel Kürt yönetimleri ve Filistin-İsrail çatışması bağlamında Filistin'in tanınıp tanınmama tartışmaları *de facto* devlet meselesinin halen güncel ve önemli olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, anılan *de facto* devletlerle ilişkili süreçlerde seçim ve referandumlara sıkça başvuruluyor olması demokrasi ve demokratikleşmenin de *de facto* devletler meselesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, 2014'te Kırım'ın Rusya'ya ilhakına dair referandum veya 2017'de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) bağımsızlık referandumu bu bağlamdaki örnekler olarak anılabilir.

De facto devletlerin uluslararası sistemde artan önemleriyle ilişkili olarak *de facto* devletler üzerine zengin bir akademik literatür oluşmuştur. *De facto* devletlerin çok farklı yönlerini inceleyen çalışmalar mevcuttur ancak egemenlik ve tanınma sorunları ile ilişkili olarak en fazla bu yönlerinin araştırma konusu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda, Nina Caspersen (2012) ve Scott Pegg'in (2017) çalışmaları uluslararası sistem içerisinde *de facto* devletleri egemenlik sorunuyla ilişkili olarak tüm yönleriyle inceleyen kapsamlı temel referans metinlerdir. Öte yandan, bu makalenin ana odağı *de facto* devletlerde demokrasi ve demokratikleşmedir. Bununla ilişkili olarak, *de facto* devletlere dair başlarda dışsal egemenlik olmadan demokratikleşme de olamayacağına dair Eiki Berg ve Martin Mölder'in (2012) çalışmaları ile birlikte iddialar ortaya atılmış olmakla beraber, Tayvan veya KKTC gibi örnekler *de facto* devletlerin de demokratikleşebildiğini göstermiştir. Bu doğrultuda, 2010'lu yıllardan itibaren demokratikleşme için dışsal egemenliğin zorunlu olmadığı önkabulüne dayanan ve *de facto* devletlerin o güne dek görmezden gelinen iç siyasetlerine odaklanan çalışmalar artmıştır (Von Steinsdorff ve Fruhstorfer, 2012).

De facto devletler de egemen devletler gibi demokratikleşebilmekle beraber, *de facto* devletlerin demokratikleşme dinamiklerinin egemen devletlerden farklı olduğunu öne sürmek yanlış olmaz. Bu bağlamda, *de facto* devletlerde demokratikleşme literatürü özellikle dışsal faktörlerin rolünü vurgulamaktadır (Broers, 2013). Örneğin, Caspersen, dışsal aktörlerin *de facto* devletlerin ortaya çıkış, hayatta kalma, bağımsızlık ve tanınma hususlarındaki rolünü incelemiştir (Caspersen, 2009). Aynı şekilde, doğrudan uluslararası himaye yönetimleri kurulmuş olmasıyla ilişkili olarak özellikle Kosova ve Doğu Timor örneklerinde dışsal aktörlerin rolü birçok meseleyle beraber demokratikleşme konusunda da sıkça ele alınmıştır (Kirakosyan, 2019). Bununla beraber, *de facto* devletlerin demokratikleşmesinde dışsal faktörlerin önemi içsel faktörlerin hiç önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, en fazla tartışılan meselelerden birisi etnik bölünmüşlüktür. Örneğin, Caspersen (2011), etnik-milliyetçiliğin *de facto* devletlerin demokratikleşmesi önünde bir engel olduğunu ve bu devletlerde ortaya çıkan rejimlerin çoğu zaman "etnik demokrasi" olduğunu öne sürmüştür. Aynı şekilde, Kolsto ve Blakkisrud (2013), Abhazya'da Ermenilerin siyasal düzeyde marjinalize edilmesini ele alırken, Adem Beha (2019) ise etnik bölünmüşlüğü aşmak adına Kosova'da siyasal mühendislikçi bir anlayışla inşa edilen eştoplumlaştırmacı (*consociational*) demokrasiyi analiz etmiştir.

De facto devletlerin demokratikleşmesinde öne çıkan önemli bir tartışma, uluslararası tanınmamanın demokratikleşmeyi teşvik mi ettiği yoksa geriletmediği mi sorusu üzerinedir. Uluslararası tanınmamanın demokratikleşmeyi teşvik ettiğini öne sürenlere göre, *de facto* devletler sürekli bir dışsal meşruluk sorunu içerisinde oldukları için uluslararası sistemde meşruluk kazanabilmek amacıyla kendilerini demokratikleşme yönünde adım atmaya mecbur hissetmektedirler (Voller, 2015). Bu

¹ *De facto* isimli Latince kökenli bu kelime fiili, uygulamada, gerçekte ve pratikte anlamında kullanılmaktadır.

² *De jure* ise yine Latince kökenli olup kelime anlamıyla *de facto* kelimesinin karşılığı "hukuki olarak" ve "kanuna göre olan" anlamına gelmektedir.

bağlamda, bu argümanı öne sürenler bu devletlerin “tanınma için demokratikleşme” stratejisi izlediğini iddia etmiştir. Örneğin, Caspersen (2011), Kosova için 2008 öncesinde yürütülen “statüden önce standartlar” politikasının diğer *de facto* devletlerde bağımsızlık ümitlerini artırdığını ve diğer *de facto* devletlerin de demokratik kurumlarını vurgulamaya başladıklarını belirtmiştir. “Tanınma için demokratikleşme” stratejisi izlendiğini öne süren araştırmacılara göre, Abhazya (Kopecek vd., 2016), Dağlık-Karabağ (Berg ve Mölder, 2012), Somaliland (Von Steinsdorff ve Fruhstorfer, 2012) ve diğer birçok *de facto* devlet bu stratejiyi uygulamıştır.

Bu literatürle ilişkili olarak bu makale *de facto* devletlerde demokrasi ve demokratikleşmeyle ilişkili olarak şu üç soruya yanıt aramaktadır:

1. *De facto* devletlerin demokratikleşmesinde hami devletler nasıl bir rol oynamaktadır? Hami devletin niteliği *de facto* devletin demokrasisi üzerinde etkili midir?
2. *De facto* devletlerde etnik bölünmüşlük ve çatışmalar demokrasi ve demokratikleşmeyi nasıl etkilemiştir?
3. Tanınma sorunlarıyla ilişkili olarak *de facto* devletler “tanınma için demokratikleşme” stratejisi izlemekte midir?

Bu sorulara yanıt bulabilmek için çalışmada özel olarak Abhazya ve Kosova örnekleri karşılaştırmalı olarak derinlemesine incelenmiştir. Bugüne dek akademik literatürde Abhazya, Transdinyester, Somaliland, Dağlık-Karabağ, IKBY, KKTC ve Kosova örnekleri *de facto* devletlere dair vaka analizleri olarak tek tek defalarca incelenmiştir. Aynı şekilde, bu *de facto* devletler üzerine karşılaştırmalı çalışmalar da çoktur. Kosova ve Abhazya, bir yönüyle ebeveyn devletleriyle yaşadıkları sorunların niteliği ve zamanı açısından benzer olmakla beraber, diğer yandan, uluslararası tanınma ve demokratikleşme açısından birbirinden ayrılan iki farklı jeopolitik bağlamdaki iki farklı *de facto* devlettir. Benzerlik ve farklılıkları göz önüne alındığında, Abhazya ve Kosova örneklerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi yeni bulgular sunarak yukarıda ortaya koyulan araştırma sorularına cevap vermede ve bu şekilde literatüre katkı sunmada oldukça faydalı olacaktır.

Çalışmada karşılaştırmalı ve nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma metodoloji (Balcı, 2011, ss. 42-48) benimsenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada nicel veri setleri, nitel birincil kaynaklar ve konu üzerine yazılmış ikincil kaynaklar birlikte kullanılmıştır. Çalışmada temel nicel ve nitel kaynak olarak Freedom House’un (2025c) demokrasi verilerinden ve raporlarından yararlanılmıştır. Freedom House, akademik literatürde demokrasi ölçümü konusunda en sık referans verilen kaynaktır. Ayrıca, *de facto* devletlerin demokratikleşmesini de ölçen ve demokratikleşme süreçleri ile ilgili ayrıntılı rapor hazırlayan tek kuruluştur. Freedom House raporlarına ek olarak, çalışmada ayrıca doğrudan Abhazya ve Kosova üzerine faaliyet gösteren Abkhaz World, KOHA gibi haber sitelerinden yararlanılmıştır. Son olarak, Kosova ve Abhazya ile ilgili bu çalışmanın araştırma sorusuyla ilişkili konu ve meseleleri inceleyen ikincil literatürdeki bilgi ve bulgulardan faydalanılmıştır. Zaman aralığı olarak çalışmada NATO müdahalesi ile Kosova’nın fiilen ayrı bir ülke haline geldiği 1999’dan günümüze kadarki süreç incelenmiştir.

Makalede ilk olarak Abhazya ve Kosova’nın siyasal sistemlerindeki benzerlik ve farklılıklar ele alınmıştır. Siyasal sistemdeki benzerlikler ve farklılıklar, özellikle etnik azınlıklar ve sistemin demokratikliği ile ilişkili olarak ayrı birer başlık altında incelenmiştir. Sonrasında, *de facto* devletlerde demokrasiyi etkileyen en önemli faktörlerden birisi olan hami devletle olan ilişkiler karşılaştırılmış ve bu doğrultuda uluslararası sistemde tanınma ile demokrasi arasındaki ilişki üzerinde özellikle durulmuştur. Son başlıkta, Abhazya ve Kosova arasında temel hak ve özgürlükler üzerinden bir karşılaştırma yapıldıktan sonra sonuç bölümünde çalışmanın bulguları değerlendirilmiştir.

Siyasal Sistemde Benzerlik ve Farklılıklar

1990’lı yılların başında içinde bulundukları federatif sosyalist devletlerin dağılmaya başlaması sonucu Abhazlar Sovyetler Birliği’nin, Kosovalı Arnavutlar ise Yugoslavya’nın dağılma süreçlerinde ortaya çıkan güç ve otorite boşluğundan yararlanarak Gürcistan içerisinden Abhazlar 1992’nin Temmuz’unda, Kosovalı Arnavutlar da Sırbistan içerisinden 1991’in Eylül’ünde bağımsızlık ilan ederek *de facto* devletlerini kurmak istemişlerdir. Abhazya ile Kosova arasında özellikle jeopolitik faktörlerin doğrudan etkili olduğu önemli bir fark, Abhazya *de facto* bağımsız olduktan sonra büyük oranda kendi kendisini yönetmişken Kosova’da 2008’e hatta 2012’ye kadar bir uluslararası himaye yönetiminin bulunması ve neredeyse tüm kararları bu yönetimin vermesidir. Nitekim, bu durumun demokrasi açısından önemli sonuçları vardır. Kosova’da uluslararası yönetimi kuran Batılı demokratik devletler, fiiliyatta ne kadar başarılı oldukları ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber (Radelić, 2019, s. 170), Kosova’da daha en baştan liberal-demokratik ilkelere dayalı bir devlet yapısı inşa etmeyi amaçlamışlardır. En önemlisi ise, Kosova’nın bugün de geçerli olan anayasası liberal-demokratik ilkeler doğrultusunda en baştan çok büyük oranda Batılılar

tarafından yazılmıştır (Freedom House, 2012, ss. 370-371). Hatta, anayasa yapım sürecinde uluslararası yönetimin Kosovalı Arnavutlar, Sırp ve diğer azınlıklar arasındaki anlaşmazlıklara görmezden gelerek “demokratik vesayetçi” bir anlayışla ilerlediği durumlar sıkça yaşanmıştır. Nitekim, Kosova’nın uluslararası statü kazanması da Batılı devletler tarafından bu demokratikleşme sürecine uyum sağlamasına bağlanmıştır (Beha, 2024, ss. 204-206).

Öte yandan, Abhazya’da hiçbir şekilde Kosova’dakine benzer bir süreç işlememiştir. Şüphesiz, Abhazlar da 1994 ve 1999 anayasalarının yapım süreçlerinde belli demokratik ilkelere önem vermiştir. Örneğin, 1999’daki anayasal değişiklikler, gerçek anlamda ne kadar demokratik olduğu tartışılır olmakla beraber, referanduma sunulmuş ve öyle kabul edilmiştir (Freedom House, 2007, s. 925). Ancak, Abhazya’da Rusya veya başka herhangi bir hami devletin güdümünde liberal-demokratik ilkelerin geçerli olduğu bir anayasa yazım süreci kesinlikle yaşanmamıştır. Bu durum, iki *de facto* ülkenin demokrasisi ve demokratikleşmesine dair çok önemli bir fark yaratmaktadır. Bu fark, ileride daha detaylı açıklanacağı üzere, kendisini en fazla azınlık grupların siyasal sisteme dahil edilmesinde göstermiştir.

Abhazya ve Kosova arasındaki en belirgin farklardan birisi hükümet sistemleridir. Abhazya’da başkanlık sistemi varken Kosova parlamenter sistemi benimsemiştir. Bu iki hükümet sisteminin genel düzeydeki avantajları ve dezavantajlarını Abhazya ve Kosova örneklerinde de görmek mümkündür. Başkanlık sistemlerinde genelde güçlü bir yürütme erki olduğundan, eğer sistemde denge denetim mekanizmaları eksikse, başkanlık veya cumhurbaşkanlığı makamını elinde bulunduran kişi veya kesim diğer kesimleri dışlama potansiyeline sahiptir. Nitekim, Abhazya’da anayasaya göre sadece Abhazlar cumhurbaşkanı olabildiğinden (Abkhaz World, 2008), diğer etnik grupların siyasal sistemden dışlanması kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca, Abhazya’da meclis de etkisiz ve güçsüzdür. Siyasal partiler kurumsallaşmamıştır ve siyasetteki ağırlıkları sınırlıdır. Bu sebeple milletvekilleri genelde bağımsız seçilirler. Abhazya’da siyaset daha çok kişiler ve liderler üzerinden yürümektedir (Freedom House, 2007, s. 926). Bu lider odaklı olma durumunun eski Sovyet coğrafyasındaki genel siyasal kültürle de uyumlu olduğu söylenebilir.

Öte yandan, anayasası Batılılar tarafından yazılan Kosova’ya Balkanlar’da ve Avrupa’da yaygın olduğu üzere parlamenter sistem uygun görülmüştür. Başkanlık sisteminin aksine parlamenter sistemlerde meclis güçlüdür ve halkın iradesi siyasete görece daha orantılı ve demokratik bir şekilde yansır. Bu doğrultuda, Kosova’da da Abhazya’daki duruma benzer şekilde İbrahim Rugova, Haşim Taçi gibi önemli siyasi liderler ön planda olmuş olmakla beraber, aynı zamanda LDK (Kosova Demokratik Birliği), PDK (Kosova Demokratik Partisi), Sırp Listesi ve *Lëvizja Vetëvendosje* (Kendi Kaderini Tayin Hareketi) gibi kurumsal siyasal partiler de siyasal sistemde etkin ve güçlüdür. Ancak, parlamenter sistemlerde, özellikle demokratik uzlaşma kültürü gelişmemişse, siyasal istikrarsızlık büyük bir sorun olabilmektedir (Weaver, 1985, s. 25). Nitekim, Kosova’da da hükümetlerin düşmesi, erken seçim, uzun koalisyon görüşmeleri sonucu hükümetlerin kurulamaması gibi durumlar sıkça yaşanmaktadır. Ayrıca, Kosova’daki eştoplumlaştırmacı³ sistem de daha demokratik olmakla beraber alınacak kararlarda daha yüksek mutabakat gerektirdiği için istikrarsızlık yaratabilmektedir (Freedom House, 2025b). Kosova’da eştoplumlaştırmacı sistemin yarattığı istikrarsızlık sorununu özellikle Kosovalı Sırp ve diğer azınlıklar üzerinden gözlemlemek mümkündür.

Öte yandan, Abhazya’daki başkanlık sisteminin de tam bir istikrar getirdiğini düşünmemek gerekir. Kosova’daki gibi uzun koalisyon görüşmeleri olmamakla beraber Abhazya’da da sokak protestoları ve halk ayaklanmaları sıkça yaşanmakta ve bu protesto ve ayaklanmalar sonucu (2014, 2020 ve 2024’te olduğu üzere) hükümet istifaları sıkça görülebilmektedir (Freedom House, 2021, ss. 1297-1298; Freedom House, 2025a). Bu protestoların yapılabilmesi, bir yandan temel hak ve özgürlükler perspektifinden demokratik bir durum olmakla beraber, diğer yandan, sık tekrarlandıklarında ve zaten demokratik yollarla seçilmiş hükümetleri istifaya zorladıklarında bir siyasal istikrarsızlık unsuru olabilmektedir. Öte yandan, sokak protestoları Kosova’da da sık görülmekle beraber (Freedom House, 2019, ss. 580-581; Freedom House, 2022, s. 638), protestolardan kaynaklı hükümetin düşmesi gibi durumlar pek yaşanmamaktadır.

Abhazya ve Kosova siyasetindeki bir diğer fark, eski askerlerin siyasetteki ağırlıklarında görülür. Kosova’da, Haşim Taçi veya Ramush Haradinaj gibi Kosova’nın Sırbistan’dan ayrılma sürecinde etkin rol oynamış UÇK (Kosova Kurtuluş Ordusu) komutanları, bu rolün getirdiği toplumsal prestijlerine dayanarak, sonradan sivil siyasette gayriresmi bir ağırlık ve nüfuz sahibi olmuşlardır. Aslında Abhazya’da da savaş gazilerinden oluşan Amsakhara gibi siyasal parti ve hareketlerin siyasette belli bir ağırlıkları vardır (Freedom House, 2007, s. 926). Ancak, gene de Kosova’daki gibi eski savaş döneminden üst düzey

³ Eştoplumlaştırmacı yaklaşım, demokratik bir güç bölüşümüdür. Özellikle etnik, dilsel ya da dini olarak güçlü bölünmelerin olduğu, Belçika, Lübnan, Makedonya gibi toplumlarda devletin eştoplumlaştırmacı yaklaşım doğrultusunda şekillendirilmesi yaygındır. Eştoplumlaştırmacı siyasal sistemde çeşitli etnik gruplara ve azınlıklara yeterli söz hakkı ve temsiliyet sağlanmaktadır.

komutanların sonradan sivil siyasete ağırlık koyması ve devletin en üst makamlarına gelmesi gibi durumlar Abhazya’da olmamıştır.

Abhazya ve Kosova’nın siyasetinde ve demokrasisindeki başka bir önemli farklılık kadınların siyasal temsilde görülür. Kadınların siyasal sistemdeki temsilde Abhazya Kosova’nın çok gerisindedir. Örneğin, günümüzdeki mevcut meclislerde, Abhazya’da 35 vekilin sadece 2’si kadın iken (%5,7) (Freedom House, 2023, s. 1361), bu oran Kosova’da 120 vekilin 41’idir (%34) (Freedom House, 2023, s. 631). Aynı şekilde, Abhazya’da 12 bakandan 1’i kadın iken (Freedom House, 2025a) Kosova’da 17 bakandan 6’sı kadındır (Freedom House, 2023, s. 631). Ayrıca, Kosova’daki cumhurbaşkanları yetkisiz olmakla beraber gene de Kosova’da 2008’den günümüze iki kadın cumhurbaşkanı olmuştur. Bu farkın hem içsel hem de dışsal sebepleri olduğu söylenebilir. İlk etapta en önemli sebep, AB’nin Kosova’daki “demokratik vesayeti”dir. AB üyelik süreci ile ilişkili olarak Kosova’da siyasal partilerin milletvekili listelerinin minimum %30’unun kadın olması zorunluluğu vardır (UN Women, 2024, s. 61).

Etnik Bölünmüşlük ve Azınlıklar

Abhazya ve Kosova etnik ve dini bakımdan farklı oranlarda heterojen *de facto* ülkelerdir. Nitekim, bu durumun yarattığı sorunlar iki *de facto* ülkenin demokrasisi önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Özellikle her iki *de facto* ülkede de kendisini halen ebeveyn devlete bağlı hisseden azınlık bir grup (Abhazya’da Gürcüler, Kosova’da ise Sırlar) vardır ve asıl olarak sorunlar bu azınlık grupla yaşanmaktadır. Ayrıca, her iki *de facto* devlette de söz konusu azınlık grup belli bir bölgede yoğunlaşmış ve o bölge sorunların ve çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Bu doğrultuda, nasıl ki Abhazya’da Gürcülerin yoğunlukta yaşadığı Gali bölgesi insan hakları ihlallerinin ve asayiş sorunlarının merkezi haline gelmişse (Freedom House, 2018, ss. 1122-1123), Kosova’da da Sırların yoğun yaşadığı kuzey Kosova bölgesi ayrılıkçı eğilimlerin ve şiddet olaylarının merkezi haline gelmiştir (Freedom House, 2010, s. 357). Aynı şekilde, her iki *de facto* devlette de benzer bir durum, ebeveyn devlete bağlı azınlık grup dışındaki azınlıklarla (Abhazya’da Ermeni ve Ruslar; Kosova’da ise Türkler, Boşnaklar, Aşkaliler vb.) büyük sorunlar yaşanmamasıdır. Bu durum yaşanan etnik çatışma sorunlarının temelinde asıl olarak jeopolitik kaygılar yattığını göstermektedir.

Bu genel düzeydeki benzerliğe rağmen, Abhazya ve Kosova’nın siyasal sisteminde demokrasi ile ilişkili olarak etnik azınlıkların temsilde büyük farklar bulunmaktadır. En başta, Abhazya’daki Gürcü azınlığın büyük çoğunluğu oy hakkına sahip değildir. Abhaz devleti Gürcü azınlığın vatandaş olabilmesi için Gürcü pasaportundan vazgeçmesi şartı getirmiştir. Gürcülerin çoğunluğu bunu kabul etmedikleri için oy kullanamamaktadır. Bu durum ise daha en baştan nüfusun neredeyse 5’te 1’ini oluşturan Gürcü azınlığın siyasal sistemde temsil edilememesine neden olmuştur (Freedom House, 2012, s. 767). Kosova’da ise Sırlar dahil tüm azınlıkların oy hakkı vardır. Kosova devleti, Abhaz devletinin yaptığı gibi, Sırp azınlığa Sırbistan pasaportundan veya vatandaşlığından ayrılma şartı getirmemiştir (ki AB üyelik sürecindeki bir ülke olarak bunu getirmesi de zaten pek mümkün değildir). Ancak, Kosova’da da Sırlar Kosova’nın bir ülke ve devlet olarak meşruiyetini tanımadıkları için özellikle yerel seçimleri boykot ederek oy haklarını kullanmamayı tercih etmektedirler. Bu sebeple, özellikle Kosova’nın kuzeyinde yerel seçimlere katılım oldukça düşük düzeydedir (Freedom House, 2025b). Ayrıca, Kosova’da Sırları temsil eden Sırp Listesi partisi, diğer Sırp partileri ve siyasetçileri tehdit ve yıldırma gibi yöntemlerle saf dışı bırakmaya ve bu şekilde Kosovalı Sırların siyasal temsili tekelleştirmeye çalışmaktadır (Freedom House, 2022, s. 636). Dolayısıyla, Kosova’da da Abhazya’daki gibi etnik azınlıkların temsiliyle ilgili önemli sorunlar vardır ancak gene de bu sorunların Abhazya’daki kadar büyük olmadığı söylenebilir. Örneğin, Abhazya’da etnik kökene dayalı siyasi parti kurmak 2009 yılında yasaklanmıştır (Freedom House, 2019, s. 1247). Bu durum, başta Gürcüler, Ermeniler ve Ruslar olmak üzere Abhaz olmayan etnik azınlıkların siyasetteki temsiline engel oluşturan bir durumdur. Öte yandan, Kosova’da bu türden bir yasak bulunmamaktadır. Seçimlere “Sırp”, “Türk”, “Roman”, “Aşkali” gibi etnik azınlıkların adını taşıyan birçok parti katılmaktadır.

Abhazya’nın siyasal sisteminde Abhazların çok açık bir baskınlığı söz konusudur. Bu sadece fiili bir baskınlık değildir ve hukuki bir nitelik de kazanmıştır. Örneğin, belirtildiği üzere, anayasaya göre sadece Abhazlar cumhurbaşkanı olabilmektedir (Abkhaz World, 2008). Abhazya’nın siyasal sisteminde cumhurbaşkanlığının ne kadar güçlü bir konumda olduğu dikkate alındığında bu ister istemez Abhazya’da diğer etnik azınlıkların siyasal temsilde adaletsiz bir durum yaratmaktadır. Sadece cumhurbaşkanlığında değil; aşağıdaki Tablo 1’de görüldüğü üzere, Abhazya’da mecliste de etnik azınlıklar nüfuslarının oldukça altında temsil edilmektedirler. Kosova’da ise anayasa en baştan azınlıkların temsili önemseyen liberal-demokratik ilkelere dayalı eştoplulaştırmacı bir anlayışla dizayn edildiği için Abhazya’daki gibi bir durum söz konusu değildir. Kosova Anayasası’nın 64. Madde’sine göre 120 vekilli mecliste 10 vekilin Sırlara, 10 vekilin de diğer azınlıklara ayrılması şarttır (The Constitutional Court of Kosovo, 2025). Bu şekilde, azınlıkların siyasal sistemde nüfuslarının altında temsil edilmeleri ve

çoğunluk etnik grup tarafından baskı altına alınmaları engellenmeye çalışılmıştır. Kosova ile Abhazya arasında azınlık etnik grupların mecliste temsili üzerinden oluşan bu büyük fark Tablo 1’den gözlemlenebilir. Tabloya göre, Abhazya’da nüfusun %49’unu oluşturan azınlıkların meclisteki temsil oranı sadece %8,6 iken, Kosova’da nüfusun %10-15’ini oluşturan azınlıkların meclisteki temsil oranı %16,7’dir.

Tablo 1

Abhazya ve Kosova’da Çoğunluk ve Azınlık Etnik Grupların Nüfus ve Mecliste Temsil Oranlarının Karşılaştırılması

<i>De Facto</i> Ülke	Çoğunluk/Azınlık Grup	Nüfusa Oranı (%)	Mecliste Temsil Oranı (%)
Abhazya	Çoğunluk grup (Abhazlar)	%51	%91,4
	Azınlık gruplar (Gürcüler, Ermeniler, Ruslar)	%49	%8,6
Kosova	Çoğunluk grup (Arnavutlar)	%90,8*	%83,3
	Azınlık gruplar (Sırp, Türkler, Boşnaklar vb.)	%9,2*	%16,7

Kaynaklar: Etnik grupların nüfusa oranları için Çirikba, 2024, s. 188 (Abhazya) ve The Office of Prime Minister, 2024 (Kosova). Meclis istatistikleri için Freedom House, 2023, ss. 445-446 (Abhazya) ve 629-630 (Kosova). Not: Nüfus oranları 2020, meclis temsil oranları ise 2022 tarihli.

* Kosova’nın kuzeyindeki Sırp çoğunluklu üç il (Zubin Potok, Zveçan ve Leposaviç) nüfus sayımlarına katılmadıkları için Arnavut nüfusun oranının resmi orandan kabaca %5 daha düşük, azınlık grupların oranının ise kabaca %5 daha yüksek olduğu varsayılmıştır.

Abhazya’da etnik azınlıkların demokratik temsiline Kosova’dan geride olmasının iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, Abhazların geçmişte yoğun demografik mühendisliğe maruz kalmaları ve bunun onlar üzerinde yarattığı “beka kaygısı”dır. Abhazlar, 1860’lardaki Çerkes Soykırımı’ndan itibaren sürekli olarak başka devletlerin demografik mühendisliğine maruz kalmış ve bunun bir sonucu olarak 1990’lı yılların başına gelindiğinde artık kendi anayurtlarında azınlık konumuna düşmüşlerdir (Çirikba, 2024, ss. 187-189). Bu durum, 1992-1993’te Gürcüler sürüp tersine demografik mühendislik uygulayarak anayurtlarında tekrar çoğunluk durumuna gelen Abhazların, tekrar azınlık durumuna düşmemek için siyasal sistemi mutlaka elde tutma ve bu doğrultuda başta Gürcüler olmak üzere diğer etnik grupları siyasal sistemden dışlama eğilimini artırmış gözükmektedir. Bu doğrultuda, güvenlik meseleleri söz konusu olduğunda Abhazlar demokrasiyi ikincil plana atmaktan çekinmemektedirler (Freedom House, 2010, s. 742; 2012, s. 768). Öte yandan, Kosova’nın tarihsel deneyimi bu konuda Abhazya’dan farklıdır. Aslında, Kosovalı Arnavutlar da özellikle Miloseviç döneminde, Sırp devletinin yoğun asimilasyon ve baskı politikalarına maruz kalmıştır (CNN, 1999) ancak gene de sonuçta Abhazlar gibi kendi anayurtlarında kapsamlı bir demografik mühendisliğe maruz kalarak azınlık konumuna düşmemişlerdir.

Kosova’da etnik azınlıkların demokratik temsiline Abhazya’dan daha iyi durumda olmasının ikinci nedeni ise Kosova’da bu süreçlerin Batılı devlet ve kuruluşların himayesinde gerçekleşmiş olmasıdır. Kosova’da NATO müdahalesi, onun sonrasındaki devlet inşası, anayasa yapımı ve bağımsızlık süreçleri hep Batılı devlet ve kuruluşların güdümünde ilerlemiştir. Örneğin, Abhazya Savaşı’ndan sonra Abhazlar 200-250 bin civarında Gürcü’yü Abhazya’dan sürerken, Kosova’daki NATO müdahalesi sonrası bu derece büyük bir Sırp göçü yaşanmamıştır (Human Rights Watch, 1999). Bir karşı-olgusal (*counter-factual*) düşünce olarak, eğer Kosova bağımsızlığını NATO müdahalesi ile değil de Abhazya gibi kendi gücüyle kazanmış olsaydı, orada da etnik azınlıklara yoğun baskı, kapsamlı sürgün ve siyasal sistemden dışlama gibi durumların yaşanması muhtemeldi. Örneğin, uluslararası yönetimin varlığına rağmen Kosova’da 2004’te yaşanan ayaklanma ve Sırlara yönelik pogrom ve şiddet olayları bunun böyle olabileceğine dair önemli bir göstergedir (Tansey, 2009, s. 140). Ancak, Kosova’nın bağımsızlığını Batı desteğiyle kazanması ve sonrasındaki süreçlerde Batı’nın etkili olmasının azınlıklar üzerindeki baskı ve dışlamayı tamamen bitirmese bile önemli ölçüde azalttığı söylenebilir. Nitekim, Kosova’nın siyasal sisteminde etnik azınlıkların demokratik temsili sağlayan eştoplulaştırmacı yapı da gene anayasa yapım sürecinde asıl belirleyici olan Batılı devlet ve kuruluşların isteğiyle oluşturulmuştur (Beha, 2019, ss. 676-677). Anayasa eğer Kosova’nın kendi iç dinamikleriyle yazılsaydı, çoğunluk Kosovalı Arnavutların Abhazya’daki gibi azınlıkları dışladığı bir siyasal sistem getirmeleri muhtemeldi.

Batı ve AB'nin etnik azınlıklarla ilişkili demokratikleştirici etkisi, Abhazya ve Kosova'da devletin azınlık grupların çoğunluğu oluşturduğu bölgelerle kurduğu ilişkide de kendisini göstermektedir. Örneğin, Abhazya'da Gürcülerin çoğunluk olduğu Gali bölgesine özerklik verilmesi gibi bir tartışma yokken, Kosova'da Sırpların çoğunluk olduğu bölgeye idari özerklik verilmesi tartışması vardır (Freedom House, 2016, ss. 370-371). Aslında, egemenliklerini ihlal edeceği gerekçesiyle Kosovalı Arnavutlar da bu bölgeye özerklik verilmesine oldukça karşıdırlar ancak AB'nin teşviki ve hatta zorlaması ile bunu yapabilmektedirler. Bu durumla ilişkili olarak, Kosova'da kuzey Kosova bölgesi Kosova'nın geri kalanından oldukça ayrılmış ve neredeyse fiilen Sırbistan'ın parçası gibi olmuştur. Örneğin, bu bölgede Kosovalı Sırp lar kendi paralel yerel seçimlerini düzenlemektedir (Freedom House, 2021, s. 644). Abhazya'daki Gali bölgesindeki Gürcülerin de Gürcistan'la yakın ilişkileri olmakla beraber Gali bölgesinin bu derece Abhazya'dan kopması gibi bir durum yoktur.

Öte yandan, Abhazya ve Kosova'nın siyasal sistemlerinde etnik azınlıkların temsili ile ilişkili olarak ortaya çıkan ilginç bir durum, Abhazya'da etnik azınlıklar sistemden daha fazla dışlanıyor olmakla beraber, Kosova'ya kıyasla azınlıklarla ilgili daha az istikrarsızlık yaşanıyor olmasıdır. Kosova'da ise azınlıkların daha demokratik bir temsili olmasına rağmen, özellikle Sırp azınlıkla ilişkili olarak Abhazya'ya kıyasla daha fazla sorun yaşanmaktadır. Abhazya'da da özellikle Gali bölgesinde Gürcü azınlıkla ilişkili olarak sorunlar elbette vardır ancak Kosova'da özellikle kuzey Kosova ve Sırp çoğunluklu bölgelerle ilişkili sorunlar daha belirgindir. Bu durumun bir nedeni, Abhazya'da Ermeni ve Rus azınlıkların siyasal sistemde yeterince temsil edilemiyor olmakla beraber kültürel ve ekonomik alanda görece özgür oluşlarıdır (Kolsto ve Blakkisrud, 2013, ss. 2080-2081). Ayrıca, Ermeni azınlık Abhazya'nın kendi anayurdu olmadığı gerçeğinden hareket ederek siyasal sistemdeki dışlanmayı tolere edebilmektedir (Kolsto ve Blakkisrud, 2013, s. 2075). 2010-11'de yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre (O'Loughlin, Kolossov ve Toal, 2014, ss. 440-442), Abhazya'da Abhazlar, Ermeniler ve Ruslar çok büyük oranda Abhazya'nın iyiye gittiğini düşünmekte ve ayrıca cumhurbaşkanına güvenmektedir. Bu durum, Abhazya'da Gürcüler haricindeki etnik azınlıkların sisteme güvendiğini ve onu meşru gördüklerini göstermektedir. Gürcüler ise, uğradıkları baskıyla da ilişkili olarak, Ermeniler ve Ruslar kadar siyasal sisteme güvenmemektedir. Ancak, ilginç bir nokta, Abhazya'daki Gürcülere Abhazya'nın geleceğini nerede gördükleri sorulduğunda, %45 civarı "bağımsız olarak gördüğünü" belirtmekte, "Gürcistan'ın parçası olması gerektiğini" söyleyenlerin oranı %15'te kalmaktadır (O'Loughlin vd., 2014, s. 448). Bu durum, Kosovalı Sırp ların Kosova'ya karşı tutumuyla büyük bir tezat oluşturmaktadır. Elimizde tam olarak benzer bir kamuoyu araştırması olmamakla beraber, seçimleri sürekli boykot etmeleri, Kosovalı Sırp ların Kosova'nın bağımsızlığını onaylamadıklarını ve burayı Sırbistan'ın parçası olarak görmeye devam ettiklerini açıkça göstermektedir. Hatta, Kosovalı Arnavutların bile çoğunluğu AB üyelik süreci olmasa Kosova'nın bağımsızlığını değil Arnavutluk'un parçası olmasını tercih etmektedir (Kosovo Centre For Security Studies, 2022, s. 18). Abhazya'da ise o coğrafyanın Abhazların anayurdu olduğu diğer azınlıklar tarafından benimsenmiştir (Kolsto ve Blakkisrud, 2013, s. 2075). Bu meşruluk durumu da siyasal sistemden dışlanmış olmalarına rağmen, azınlıkların Kosova'daki Sırp lar kadar sorun yaratmamalarını beraberinde getirmiş gibi gözükmektedir.

Siyasal Rejimin Demokratikliği

Abhazya da Kosova da günümüzde "yarı-demokratik" bir siyasal rejime sahiptir. Bu iki *de facto* devlet de otoriter rejim kategorisinde kesinlikle değildir ancak konsolide olmuş olgun bir demokrasiye sahip olduklarını söylemek de mümkün değildir. İki *de facto* ülkede de seçimler asgari düzeyde rekabetçidir ve otoriter ülkelerdeki gibi sonuçlar önceden belli değildir. Aynı şekilde, her iki ülkede de temel hak ve hürriyetler asgari düzeyde korunmaktadır ancak önemli sorunlar da söz konusudur. Öte yandan, her iki ülke de genel düzeyde yarı-demokratik siyasal rejime sahip olmakla birlikte, günümüzde Kosova Abhazya'dan biraz daha demokratiktir. Aşağıdaki Grafik 1 ve 2'den görüldüğü üzere, Abhazya'nın günümüzdeki siyasal haklar puanı 7 üzerinden 5 iken Kosova'nın 3'tür; ayrıca, Abhazya'nın günümüzdeki temel hak ve özgürlükler puanı 5 iken Kosova'nın 4'tür.⁴ Bu skorlarla Abhazya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan gibi ülkeler; Kosova'nın ise Batı Balkanlar coğrafyasındaki Sırbistan, Arnavutluk, Makedonya gibi ülkelerle aşağı yukarı aynı demokratiklik seviyesinde olduğunu söylemek mümkündür.

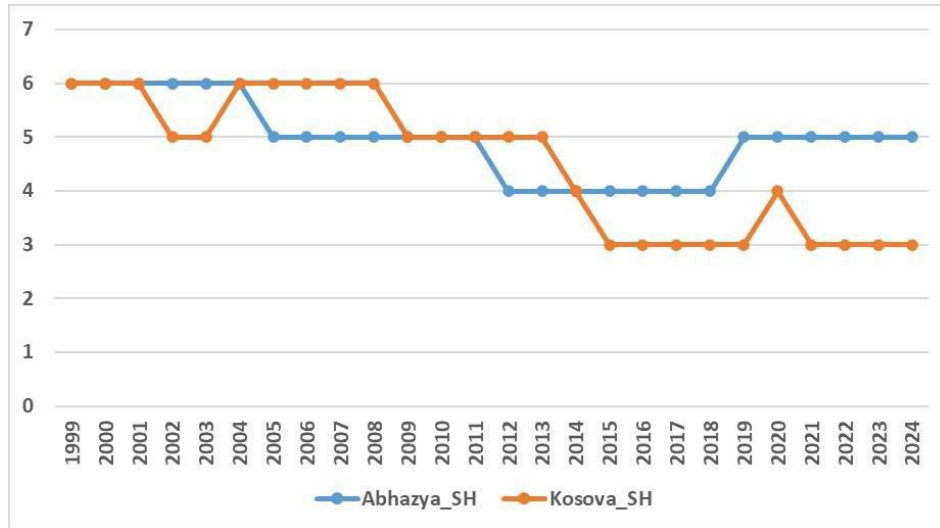
Aşağıdaki Grafik 1, Abhazya ve Kosova'nın demokrasi puanlarının iki temel bileşeninden birisi olan "siyasal haklar" puanını 1999'dan 2024'e kadar karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere, 2013'e kadar Abhazya ve Kosova aşağı yukarı aynı siyasal haklar puanına sahiptir. Belli dönemlerde biri, diğer dönemlerde diğeri öne geçmiştir. Kosova, 2002'de azınlıklara yönelik saldırılarda gözle görülür bir düşüş olması nedeniyle Abhazya'nın önüne geçmiş ancak 2004'te azınlıklara yönelik saldırılardan ötürü gerileyerek tekrardan Abhazya'yla eşit konuma düşmüştür. 2005'te Abhazya'da ilk kez

⁴ Freedom House ölçümlerinde 1'e yaklaştıkça demokratiklik 7'ye yaklaştıkça otoriterlik artmaktadır.

asgari düzeyde rekabetçi seçimler yapılmasıyla beraber bu defa Abhazya'nın siyasal haklar puanı Kosova'nın önüne geçmiştir. Ancak, 2009 yılında, Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve uluslararası himaye yönetiminin büyük oranda ortadan kalkması sonrası ilk kez uluslararası standartlara uygun bir genel seçim yapılabilmesiyle Kosova'nın siyasal haklar puanı iyileşerek tekrardan Abhazya'yla denk olmuştur (buraya kadarki tüm puan değişimleri için bakınız, Freedom House, 2010, s. 357). 2012'de ise Abhazya'da ilk kez asgari düzeyde rekabetçi bir meclis seçimi yapılabilmesiyle Abhazya tekrardan Kosova'nın önüne geçmiştir. Ancak, 2014 ve 2015 yıllarında, seçim sonrası kurulan hükümetin istikrarlı bir şekilde devam etmesi ve hükümetin işleyişinde iyileşmelerin görülmesi sonucu (Freedom House, 2016, ss. 370-371) Kosova'nın siyasal haklar puanı art arda iki yıl iyileşme göstermiş ve Abhazya'nın önüne geçmiştir. 2015'ten beri Kosova, siyasal haklar bakımından Abhazya'dan daha iyi durumda olmayı sürdürmektedir. 2019 yılında cumhurbaşkanı adayı Bjania'nın zehirlenmesi sonucu Abhazya'nın; 2020 yılında yükselişte bir parti olan *Vetëvendosje*'ye hükümet kurdurmamak için siyasal sistemin yerleşik partilerinin usûlsüz yollarla hükümet kurmak için şartları zorlaması sonucu da Kosova'nın siyasal haklar puanı gerilemiştir (Freedom House, 2021, s. 644). Ancak, 2021 yılında, genel olarak rekabetçi ve özgür icra edilen meclis seçimleri sonrasında başbakan ve cumhurbaşkanının yasal prosedürlere uygun şekilde belirlenebilmiş olması (Freedom House, 2022, ss. 634-635), Kosova'nın puanını tekrardan eski haline getirmiştir. Freedom House ölçümlerine göre, günümüzde Kosova ve Abhazya'da siyasal haklar bakımından halen 2 puan fark bulunmaktadır.

Grafik 1

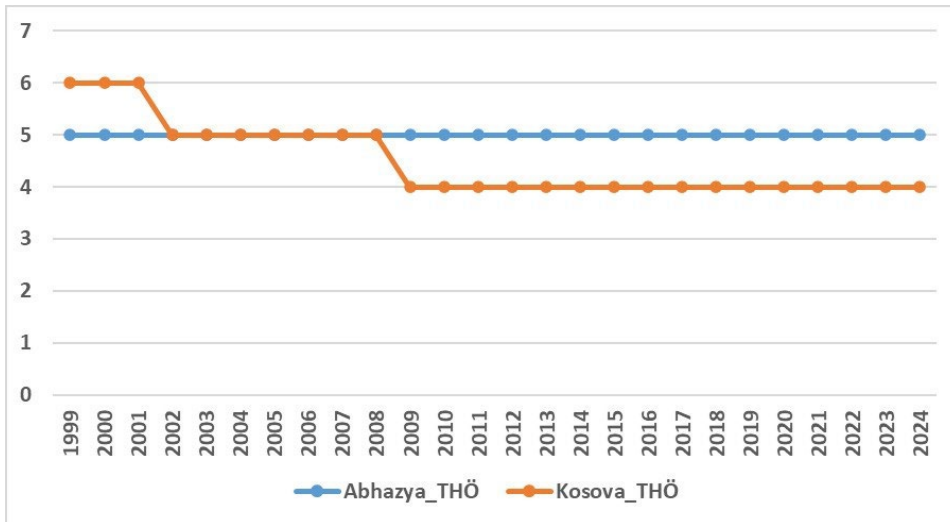
Abhazya ve Kosova'da Siyasal Haklar (SH), 1999-2024

Aşağıdaki Grafik 2, Abhazya ve Kosova'nın demokrasi puanlarının diğer temel bileşeni olan "temel hak ve özgürlükler" puanını 1999'dan 2024'e kadar göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere, 1999'da Abhazya temel hak ve özgürlükler bakımından Kosova'dan daha iyi durumdadır. Ancak, 2002'de azınlıklara yönelik saldırılarda gözle görülür bir düşüş olması nedeniyle Kosova'nın temel hak ve özgürlükler puanı iyileşmiş ve Abhazya ile denk duruma gelmiştir (Freedom House, 2010, s. 357). Bu denk olma durumu 2008'e kadar devam etmiştir. 2009'da ise azınlık haklarındaki iyileşme dolayısıyla (aynı yerde) Kosova'nın puanı biraz daha iyileşmiş ve böylece Abhazya'nın önüne geçmiştir. Abhazya'nın 5 olan temel hak ve özgürlükler puanı ise 1999'dan 2024'e kadar hiç değişmemiştir. Aynı şekilde, Kosova'nın 2009'da 4 olan puanı da günümüze kadar bir değişiklik göstermemiştir. Bu şekilde, Kosova, temel hak ve özgürlükler alanında Abhazya'nın 1 puan önünde olmayı günümüzde de sürdürmektedir.

Grafik 2

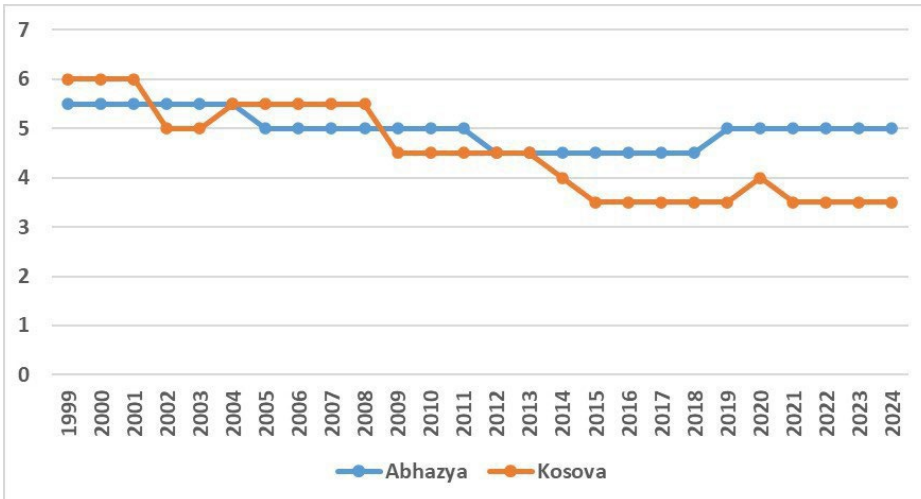
Abhazya ve Kosova'da Temel Hak ve Özgürlükler (THÖ), 1999-2024

Siyasal haklar ve temel hak ve özgürlükler puanlarının ortalaması alınarak demokrasi puanlarının bir karşılaştırması yapıldığında (Grafik 3), Abhazya'nın puanını 5 yaparak "otoriter rejim"den "yarı-demokratik rejim" kategorisine 2005 yılında geçtiği görülür. O günden beri de yarı-demokratik kategorisinde olmayı sürdürmektedir. Kosova ise, 2002 yılında yarı-demokratik kategorisine geçiş yapmış ancak 2004'te tekrar otoriter rejim kategorisine düşmüştür. Bağımsızlık sonrası 2009'da ise tekrar yarı-demokratik olmuştur ve bu konumunu bugün de sürdürmektedir. Genel olarak, 2013'e kadar Abhazya ve Kosova'nın aşağı yukarı denk bir demokrasisi vardır. Ancak, 2013-15 arasındaki demokratikleşme trendiyle birlikte Kosova Abhazya'dan daha demokratik bir noktaya gelmiştir ve bu fark bugün de devam etmektedir.

Grafik 3

Abhazya ve Kosova'da Demokrasi, 1999-2024

Abhazya ile Kosova'nın demokrasileri arasındaki fark, doğrudan nicel ölçümler kadar halkın demokrasiye bakışı gibi demokrasiyle ilişkili farklı alt alanlardan da gözlemlenebilir. Örneğin, 2010-11 tarihinde yapılan kamuoyu araştırmasına göre (O'Loughlin vd., 2014, s. 443), Abhazya'da en iyi siyasal sistemin hangisi olduğu sorulduğunda, birinci sırada "mevcut sistemin", ikinci sırada ise "Sovyet sistemi" cevabı verilmiştir. "Batı demokrasisi" seçeneği ise Sovyet sisteminden sonra üçüncü sıradadır. Bu durum, halkın Batı tipi demokrasi yönünde güçlü bir talebinin bulunmadığını göstermektedir. Öte yandan, aynı türde bir veri olmamakla beraber, AB üyelik sürecindeki bir ülke olarak Kosova'da Batı tipi demokrasiye olan talebin daha yüksek olacağını varsaymak mümkündür.

Abhazya ile Kosova'nın demokrasileri arasındaki başka bir fark da yeni siyasal hareket ve partilerin iktidara gelip

gelememelerinde ortaya çıkar. Abhazya’da asgari düzeyde rekabetçi seçimler ve demokrasi olmakla beraber, siyaset büyük oranda belli bir devlet ve siyaset elitinin çevresinde dönmektedir. Klancı siyasal kültürle de ilişkili olarak o elitin içerisinde olmadan iktidara gelme ihtimali yok denecek azdır. Öte yandan, Kosova’da zor da olsa yeni siyasal hareket ve partiler iktidara gelebilmektedir. *Vetëvendosje* hareketi bunun bir örneğidir. Aslında, *Vetëvendosje*’nin 2015 sonrasındaki yükselişinde de siyasal sistemin geleneksel partileri olan PDK ve LDK onun önünü kesmek istemiştir (Freedom House, 2021, s. 644) ancak son tahlilde *Vetëvendosje* sistemin demokratikliği sayesinde iktidara gelebilmiştir. Nitekim, 2021 yılındaki bu gelişme Freedom House tarafından Kosova’nın siyasal haklar puanının iyileşmesini de beraberinde getirmiştir (Freedom House, 2022, s. 634).

Hami Devletle İlişkiler ve Tanınma

De facto devletlerde sık görüldüğü üzere, Abhazya da Kosova da bir hami devlete veya devletler topluluğuna askeri ve mali açıdan güçlü bir şekilde entegre ve hatta bağımlıdır. Eğer bir hami devlet veya devletler topluluğunun desteği olmasa, Abhazya’nın da Kosova’nın da içinden çıktıkları ebeveyn devletin güvenlik tehdidi karşısında varlıklarını sürdürebilmeleri çok zordur (Kosiuk, 2023, s. 28). Nitekim, güçlü bağımlılık ilişkileriyle doğrudan bağlantılı olarak hami devletler *de facto* devletlerin siyasal rejimi ve demokrasisi üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir. Bununla beraber, demokratikleşme ve otoriterleşme bağlamında Abhazya’nın hami devleti olan Rusya’nın Abhazya ile ilişkisi ile Kosova’nın hami devleti veya devletler topluluğu olan Batı/AB’nin Kosova ile ilişkisi birbirinden oldukça farklıdır. En başta, Rusya, AB’nin Kosova’da demokratikleştirici yönde yapmaya çalıştığı gibi, Abhazya’da ne demokratik ne de otoriter bir rejimi teşvik etme veya onu o rejim yönünde zorlama gibi bir misyon benimsememiştir. Rusya’nın Abhazya ile ilişkileri daha çok jeopolitik ve ekonomik çıkar ilişkileri üzerinden yürümektedir. Rusya, kendi çıkarları korunduğu sürece Abhazya’daki sistemin demokratik veya otoriter olmasıyla ilgilenmemektedir.

Öte yandan, Batı/AB, kendisine doğrudan Kosova’yı demokratikleştirmeyi amaçlayan bir misyon belirlemiştir. 1999’daki NATO müdahalesinden sonra Batı, Kosova’daki siyasal sistemi en baştan demokratik ilkeler doğrultusunda inşa etmeye çalışmıştır. Kosova bağımsızlığını ilan ettikten sonra da demokratikleştirme AB üyelik süreci üzerinden yürümeye devam etmiştir. Bu süreç içerisinde, başta uluslararası statü olmak üzere Kosova’ya sağlanan destek Kosova’nın söz konusu demokratikleşme sürecine uyum sağlamasına bağlanmıştır (Caspersen, 2011, s. 344). Aslında, AB’nin Kosova ve Batı Balkan ülkelerinin demokratikleşmesini sağlamada ne derece başarılı olabildiği bir tartışma konusudur. Bu doğrultuda, AB’ye, bölgesel istikrarı demokrasiye öncelediği ve bu ülkelerdeki otoriter eğilimleri yer yer bilinçli olarak gözardı ettiği gibi eleştiriler yapılmıştır (Radeljic, 2019, s. 170). Bununla beraber, son tahlilde, derecesi tartışılabilir olmakla beraber, AB’nin Kosova’nın demokratikleşmesi yönünde pozitif bir etkisinin olduğu açıktır.

Bununla beraber, Abhazya’daki siyasal rejime karşı kayıtsız bir duruşu olmakla beraber, Rusya’nın Abhazya’daki jeopolitik ve ekonomik çıkarlarını korumaya dönük talepleri bazen demokrasi üzerinde dolaylı olarak negatif bir etki yapabilmektedir. Örneğin, 2005 yılında ilk kez asgari düzeyde rekabetçi yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Rusya, Raul Hacimba’yı açıktan desteklemiş ve bu adayın seçimi kaybetmesi sonrasında sürece çeşitli biçimlerde müdahalelerde bulunmuştur (Freedom House, 2007, ss. 926-927). Seçim sonrası çıkan kriz ancak Hacimba’nın iktidara ortak edilmesi ile çözülebilmıştır. Bu seçimden sonra Rusya bir daha Abhazya’daki hiçbir seçimde herhangi bir adayı doğrudan desteklememiştir ancak bunun ana nedeni de güçlü bağımlılık ilişkilerinden ötürü hangi aday seçimi kazanırsa kazansın zaten Rusya’yla ortak çalışmak zorunda olmasıdır. Benzer doğrultuda, Abhaz devleti bazı taleplerini yerine getirmede Rusya’nın gayriresmi yollarla ekonomik ultimatom vermesi de Abhazya’da demokrasinin ilerlemesini önleme potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, 2020 yılında, pandemi ve ekonomik gerilemeyle ilişkili olarak Rusya’dan daha fazla yardıma ihtiyaç duyan Abhazya, öncesinde kabul etmediği, Rus yatırımcılara daha geniş haklar tanınması veya yabancı fon alan STK’lara kısıtlamalar getirilmesi gibi talepleri kabul etmek zorunda kalmıştır (Freedom House, 2023, s. 1363).

Aslında, Rusya’nın Abhazya’dan talep ettiği gibi, AB de Kosova’dan belli taleplerde bulunmakta ve güçlü bağımlılık ilişkisinden ötürü Kosova da bu talepleri yerine getirmeye mecbur kalabilmektedir. Ancak, Rusya’nın diğerlerinden farklı olarak AB’nin talepleri çoğu zaman Kosova’yı demokratikleştirme amacı da taşımaktadır. Örneğin, 2014’te Rusya ile Abhazya arasında imzalanan İttifak ve Stratejik Ortaklık Anlaşması, ortak bir Rus-Abhaz askeri gücünün oluşturulması veya bölgesel askeri faaliyetlere Rusya’dan sağlanan fonların artırılması gibi temel olarak askeri ve ekonomi maddeler içeren bir anlaşmadır (Freedom House, 2016, s. 788). Öte yandan, AB ve Kosova arasında 2015 yılında imzalanan “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” bunlara ek olarak demokratikleşme adımları da içermektedir (Freedom House, 2016, ss. 370-371). Aynı şekilde, Rusya’nın Abhazya’ya ekonomik ultimatom uygulamasına benzer şekilde (Freedom House, 2016, s. 789), 2023 yılında kuzey Kosova’da çıkan olaylar sonrasında AB de Kosova’ya yaptığı hibeleri askıya almıştır (Euractiv, 2023). Ancak, AB bunu temel olarak Kosova devleti kuzey Kosova’da

artan tansiyonu düşürücü önlemleri almadığı için yapmıştır. Özetle, AB'nin Kosova üzerindeki hamiliği birçok bakımdan demokratikleştirici yönler barındırmakla beraber, Rusya'nın hamiliği hiçbir surette bu tür yönler barındırmamaktadır. Karşı-olgusal bir düşünce olarak, Batı, Abhazya'da daha etkin bir rol oynasaydı, Kosova'da 2008 sonrasında olduğu gibi Abhazya'da da demokrasinin daha fazla ilerleyebileceği iddia edilebilir. Ne var ki, 2008 sonrasında jeopolitik süreç hiçbir şekilde Abhazya'nın Batı'yla yakınlaşması şeklinde ilerlememiştir.

Giriş bölümünde belirtildiği üzere, akademik literatürde *de facto* devletlerin uluslararası tanınma sorunlarıyla ilişkili olarak kendilerini demokratikleşme yönünde zorladıkları yönünde yaygın bir düşünce vardır. Ne var ki, bu "tanınma için demokratikleşme" şeklinde de formüle edilebilen strateji Kosova için gerçekten geçerli olmakla birlikte Abhazya için bu derecede geçerli değildir. Kosova en baştan Batı'nın doğrudan himayesinde kurulmuş bir ülke ve devlettir. Kosova'ya tanınma elde etmek istiyorsa demokratikleşme şart koşulmuş ve Kosova yönetimi de Batı'nın desteğini sürdürebilmek için demokratikleşmeye özen göstermiştir (Caspersen, 2011, s. 344). Örneğin, 2023 yılında Cumhurbaşkanı Vjosa Osmani, uluslararası bir toplantıda Kosova'yı tanımayan ülkelere tanıma çağrısı yaparken Kosova'nın demokrasisine özellikle vurgu yapmıştır (KOHA, 2023). Öte yandan, bu koşullar Abhazya için geçerli değildir. Abhazya, 1993'te *de facto* bağımsız olmasından beri hiçbir zaman Batı'nın desteğine sahip olmamıştır. Daha demokratik olsa dahi jeopolitik faktörlerden ötürü Batı'nın desteğine sahip olabileceği oldukça şüphelidir (nitekim, Grafik 3'te görüldüğü üzere Abhazya'nın demokrasi puanı 2013'e kadar Kosova ile aşağı yukarı denktir). Dolayısıyla, Abhazya'nın Kosova gibi daha fazla demokratikleşerek Batı'nın desteğini sağlaması gibi bir durum söz konusu değildir.

Bu durum Abhazya'nın tanınma meselesinde hiçbir şekilde demokratik meşruluğa önem vermediği anlamına gelmez. Ancak, bu durum, akademik literatürdeki bazı çalışmalarda (Berg ve Mölder, 2012, s. 2; Kopecek vd., 2016, ss. 86 ve 91) öne sürüldüğü gibi Abhaz devleti tarafından bilinçli bir "tanınma için demokratikleşme" stratejisi izlendiği anlamına gelmemektedir. Freedom House raporlarında Abhazya'da demokrasinin ilerlemesinde veya gerilemesinde uluslararası tanınma veya tanınmamayla ilişkili motivasyonların herhangi bir etkisi gözlenmemektedir. Zaten bu iddiayı ortaya koyan akademik çalışmaların hiçbirisinde doğrudan somut bir kanıt da sunulmamaktadır. Bu doğrultuda, tanınma konusunda temel faktörün demokratikleşmeden çok hami devletin uluslararası sistemdeki gücü olduğunu öne sürmek mümkündür. Kosova'nın demokratikleşmesi de onun tanınmasından önce güçlü Batılı devletlerin desteğini sürdürmesine yardımcı olmuştur. Demokratikleşme tanınmadan çok, eğer jeopolitik koşullar da elverişliyse, Batı'nın desteğini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Batı'nın desteği de sonradan tanınmayı kolaylaştırmaktadır çünkü Batılı devletler uluslararası sistemde daha etkin ve güçlüdür. Kosova'nın günümüzde Abhazya'dan çok daha fazla sayıdaki devlet tarafından tanınıyor olmasının sebebini burada görmek gerekmektedir.

Temel Hak ve Özgürlükler

AB etkisiyle ilişkili olarak Kosova ve Abhazya'nın demokrasileri arasındaki farkın en belirgin olduğu alanlardan birisi temel hak ve özgürlüklerdir. Yukarıdaki Grafik 2'de görüldüğü üzere, 2009'dan beri Kosova'nın 4 olan temel hak ve özgürlükler puanı ile Abhazya'nın 5 olan temel hak ve özgürlükler puanı arasında istikrarlı bir şekilde 1 puanlık bir fark bulunmaktadır. Öte yandan, Abhazya ve Kosova'da temel hak ve özgürlükler konusunda yaşanan sorunlar birçok noktada birbirine de benzemektedir. Örneğin, basın ve medya özgürlüğü ile ilişkili olarak, nasıl ki Kosova'da gazeteciler sık sık taciz, sindirme ve ara ara da fiziksel saldırılara maruz kalıyorsa (Freedom House, 2018, s. 511) benzer durumlar Abhazya'da da yaşanabilmektedir (Freedom House, 2012, s. 742). İki *de facto* ülkede de medya kısmen özgürdür ve medya özgürlüğünde önemli sorunlar vardır.

Abhazya'da, daha öncesinde değinilen "beka sorunu" ve bunun yarattığı kaygı ile ilişkili olarak nasıl ki etnik azınlıkların siyasal sistemden dışlanması gibi bir durum varsa, aynı şekilde Abhazya'nın uluslararası statüsü üzerine konuşma konusunda da ifade özgürlüğünü ciddi manada kısıtlayıcı yasalar mevcuttur. 2018 yılında Abhazya Meclisi, belirsiz şekilde tanımlanmış "Abhazya'nın egemenliğine karşı eylemler" için 15 yıla kadar hapis cezası öngören bir yasa tasarısını gündemine almış ve yasayı 2019 yılında geçirmiştir (Freedom House, 2019, s. 1249). 2021 yılında ise genç bir Abhaz vatandaşı "Abhazya Gürcistan'dır" dediği kısa bir video yayınlamasının ardından içişleri bakanlığının soruşturmasına maruz kalmıştır. Başka bir olayda ise, Devlet Güvenlik Servisi, sosyal medyada Gürcistan ile uzlaşma çağrısı yapan birine karşı vatana ihanet iddialarında bulunmuştur (Freedom House, 2023, s. 1363). Öte yandan, Kosova'da Kosova'nın uluslararası statüsü üzerine konuşmanın bu derece kısıtlanması gibi bir durum söz konusu değildir. Bunun da gene AB'nin Kosova üzerindeki demokratikleştirici etkisiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Din ve inanç özgürlüğü ile ilişkili olarak, ilk etapta altı çizilmesi gereken bir fark, Abhazların büyük oranda ebeveyn devleti olan Gürcistan ile aynı dine mensup olduğudur. Bu bağlamda, Abhazya'da dinle ilişkili temel çatışma, 2009'da kurulan Abhaz Ortodoks Kilisesi'nin Gürcistan Ortodoks Kilisesi'nden kopması süreciyle ilişkilidir. Bu doğrultuda, Abhaz devleti Gürcü Ortodoks Kilisesi'nin Abhazya'daki faaliyetlerini kısıtlamıştır (Freedom House, 2018, ss. 1123-1124). Öte yandan, Kosovalı Arnavutlar Sırp'lardan farklı olarak Müslüman oldukları için Kosova örneğinde buna benzer bir süreç yaşanmamıştır. Bununla beraber, her iki *de facto* devlette de Ortodoks Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler, geçmişteki önemli sorunlara rağmen bugün genel düzeyde barışçıldır (Freedom House, 2025a; Freedom House 2025b).

Dil ve dilin statüsü ve kullanımı ile ilişkili olarak, etnik azınlıkların siyasal temsilde olduğu gibi, Kosova Abhazya'dan görece daha özgür ve demokratiktir. Abhazya'da sadece Abhazca ve Rusça resmi dil olarak tanınmakta; Gürcüce ve Ermenice ulusal veya bölgesel dil olarak resmi düzeyde tanınmamaktadır (Abkhaz World, 2008). Kosova'da ise, eştoplumlaştırmacı anlayışla yazılmış anayasa uyarınca hem Arnavutça hem de Sırpça resmi dildir. Ayrıca, Boşnakça, Türkçe ve Romanca da bölgesel dil kabul edilmektedir (The Constitutional Court of Kosovo, 2025, 5. Madde). Abhazya'da Gürcüce resmi veya bölgesel dil olarak kabul edilmediği gibi aynı zamanda Gürcüce eğitim üzerinde de baskı vardır. Gürcüler, fiiliyatta bu yasağı deliyor olmakla beraber, gene de resmi düzeyde anadillerinde eğitim alamamaktadırlar (Freedom House, 2022, s. 1387). Öte yandan, Kosova'da Sırp'ların ve diğer azınlıkların anadillerinde eğitim almaları önünde bir engel yoktur (The Constitutional Court of Kosovo, 2025, 59. Madde⁵). Burada gene AB'nin pozitif demokratikleştirici etkisinden söz edilebilir. Kosova'da Sırp'ların anadillerinde eğitim almaları engellenmek istense bile Kosova ile üyelik müzakeresi yürüten AB çok büyük ihtimalle buna müsaade etmezdi.

Her iki *de facto* ülkede de STK'lar dinamiktir ve hükümet politikalarına etki edebilmektedir. Gene, her iki *de facto* ülkede de STK'ların temel problemi kaynak bulabilmektir. Batılı devlet ve kuruluşlar her iki ülkedeki STK'lara da fon sağlamakla beraber, Abhazya Batılı devletler tarafından tanınmadığı ve Kosova'nın Batı ile ilişkileri daha iyi olduğu için Kosovalı STK'ların fon bulmasının daha kolay olduğu düşünülebilir. Ayrıca, 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi sonrası süreçte Abhazya üzerinde artan Rus baskısı ile ilişkili olarak, Rusya Abhazya'da Batı tarafından fonlanan STK'ların faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmesini talep etmiş ve Abhaz hükümeti mecburen bu yönde adımlar atmak zorunda kalmıştır (Freedom House, 2023, s. 1363). Rusya'nın bu baskısı, Abhazya'da genelde Batı yanlısı olan sivil toplumun sesini kısma yönünde bir girişim olarak düşünülebilir. Nitekim, Abhaz hükümetinin yerel ve uluslararası STK'ların faaliyetlerini bastırma çabaları Abhazya'nın 2023 yılındaki demokrasi raporunda önemli eleştirilere sebep olmuştur (Freedom House, 2023, s. 1363). Öte yandan, böyle bir baskının olmamasıyla ilişkili olarak, Kosova'da STK'ların Abhazya'dakine göre faaliyetlerinde daha özgür olduğu iddia edilebilir.

Abhazya ve Kosova'da demokrasi ve temel hak ve özgürlüklere dair farkın kendisini en çok gösterdiği alanlardan birisi adalet ve yargı sistemidir. Her iki *de facto* devletin de adalet ve yargı sistemleri hami devletlerinden örnek alınmıştır. Bu doğrultuda, Abhazya'nın adalet ve hukuk sistemi büyük oranda Rus modeline dayanırken (Freedom House, 2007, ss. 927-928), Kosova'ninki AB modeline dayanmaktadır. AB'nin hukuk devleti, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi hususlarda Rusya'dan çok daha ileri bir noktada olması bu *de facto* devletlerin adalet ve yargı sistemlerinde de kendisini göstermiştir. Kosova'da AB, Kosova'nın bağımsızlığından hemen sonra, temel amacı Kosova devletinin hukukun üstünlüğünü sağlamaya dönük kurumlarını desteklemek ve onların Avrupa Birliği standartlarına çıkartılmasını sağlamak olan EULEX'i kurmuştur (Freedom House, 2016, s. 374). Abhazya'da ise EULEX'e benzer bir kurum yoktur.

Her iki *de facto* devlette de yargı bağımsızlığı anayasal bir ilke olmakla beraber fiiliyatta çoğu zaman uygulanamamakta ve bu konuda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle, yargıya ve mahkemelere siyasi müdahaleler sık görülmektedir. Ancak, bu noktada Abhazya ve Kosova arasında ortaya çıkan bir fark, alt derece mahkemelere siyasi müdahale her iki ülkede de yaygın olmakla beraber, üst derece mahkemeler Kosova'da büyük oranda bağımsız karar alabilmektedir. Örneğin, 2020 yılında Kosova'daki Avdullah Hoti hükümetinin Anayasa Mahkemesi kararıyla düşürülmüş olması üst derece mahkemelerin kararlarının siyasi iktidar üzerinde belirleyici olabildiğini göstermektedir (Freedom House, 2021, ss. 648-649). Öte yandan, bu durum Abhazya'da pek söz konusu değildir. Örneğin, Abhazya'da Yüksek Mahkeme'nin 2019 yılındaki Cumhurbaşkanlığı Seçimi'ni ele alış biçimi yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı konusunda birçok soru işareti oluşturmuştur. Mahkeme, seçim sonuçlarına yapılan itiraz üzerine görülmesi gereken duruşmaları siyasi baskıdan ötürü haftalarca ertelemiştir (Freedom

⁵ 59. madde'nin 2. fıkrasına göre, "Topluluk üyeleri [Kosova vatandaşları] Kosova Cumhuriyeti'nin resmi dillerinden birinde kendi tercihlerine göre kamu eğitimi alma hakkına sahiptir."

House, 2021, s. 1398). Abhazya'da yüksek mahkemelerin bağımsız davranamaması ancak Kosova'da davranabilmesindeki farkın gene AB'nin Kosova üzerindeki pozitif demokratikleştirici etkisiyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

AB etkisiyle ilişkili olarak yargı ve adalet sistemi üzerinden Abhazya ve Kosova arasında oluşan son bir fark eski savaş suçlarının soruşturulmasında görülür. Kosova'da 1999 öncesinde ve kısmen sonrasında potansiyel olarak savaş suçları işlemiş ve birçoğu bugün aktif siyasette önemli görevlerde bulunan kişiler AB'nin teşviki ve baskısı ile yargılanmaktadır (Freedom House, 2016, ss. 373-374). Abhazya'da ise, örneğin 1992-93'teki savaşta savaş suçu işlenmiş olma ihtimali yüksek olmasına rağmen, eski savaş suçlarının soruşturulması gibi bir gündem hiçbir zaman olmamıştır. Aslında, AB'nin teşvik ve baskısı olmasa bu suçların Kosova'da da çok büyük ihtimalle soruşturulmayacağını ve örtbas edileceğini söylemek mümkündür. Bu durum, Kosova'daki siyaset ve yargı kurumlarının Avrupa'dan gelen savaş suçlarını yargılama teşebbüslerine farklı biçimlerde direnmesinden anlaşılabilir. Örneğin, 2017 yılında Kosovalı bazı milletvekilleri, 2015'te kurulan Lahey'deki bir savaş suçları mahkemesinin çalışmalarını fiilen durdurmaya çalışmıştır (Freedom House, 2018, s. 513).

Sonuç

Bu çalışma, *de facto* devletler ve demokrasi arasındaki ilişkinin uluslararası sistem ve akademik literatürdeki öneminden yola çıkarak, Abhazya ve Kosova'da demokrasi ve demokratikleşme karşılaştırmalı olarak derinlemesine incelenmiştir. Bu bağlamda, hami devletler ve nitelikleri, etnik bölünmüşlük ve çatışmalar ile uluslararası tanınmamanın demokrasi ve demokratikleşme süreçleri ile ilişkisi üzerine literatürdeki temel sorulara yanıt aranmıştır. Çalışmada özetle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

De facto devletlerin hem tanınma hem de demokratikleşmelerinde tek olmasa da en önemli faktörün hami devlet olduğu söylenebilir. Hami devleti Batılı demokratik bir devlet veya devletler topluluğu olan *de facto* devletler demokratikleşmeye daha eğilimlidir. Tam tersi, hami devleti Rusya gibi otoriter rejime sahip olan *de facto* devletler illaki otoriter olmamakla beraber demokratikleşmeleri daha zordur. Nitekim, Kosova ile Abhazya arasındaki demokrasi farkı çok büyük oranda hami devletlerin farkında ortaya çıkmaktadır. Kosova'nın demokrasi konusunda Abhazya'dan daha iyi olduğu hemen her alanda Batı ve AB etkisi söz konusudur. Çalışmada belirtildiği üzere, Batılı demokratik devletler, Kosova'da daha en baştan liberal-demokratik ilkelere dayalı bir devlet yapısı inşa etmeyi amaçlamış ve bu amaç 2008 sonrasında AB üyelik süreciyle de devam etmiştir. Abhazya'da ise Rusya Abhazya'nın siyasal rejimine doğrudan olmasa da dolaylı olarak negatif etkilerde bulunmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak, anayasanın nitelikleri, etnik azınlıkların ve kadınların siyasal sistemdeki temsili, halkın demokrasiye bakışı, yeni siyasal hareketlerin iktidara gelebilme şansı ve temel hak ve hürriyetlerin durumunda Kosova ve Abhazya arasında önemli farklar ortaya çıkarmıştır. Abhazya için "Kosova'nın AB etkisi olmayan hali" demek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, akademik literatürle uyumlu olarak, *de facto* devletlerde içsel düzeyde demokratikleşme önündeki en büyük engelin etnik ayrılık ve çatışmalar olduğu söylenebilir. İçerideki etnik ayrılıklar bölgesel jeopolitik gelişmelerle de iç içe geçerek demokratikleşmeyi negatif yönde etkilemektedir. Nitekim, Abhazya ve Kosova örnekleri etnik ayrılık ve çatışmanın demokrasi üzerinde güçlü negatif etkisi olabildiğini açıkça göstermiştir. Abhazya'da geçmişte maruz kalınan demografik mühendislik kaynaklı "beka kaygısı" ve Gürcistan'la süregiden jeopolitik gerilimle ilişkili olarak Gürcü azınlıkla özellikle oy hakkı ve eğitim gibi konularda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Kosova'da ise kuzey Kosova'daki Sırplarla ülkenin meşruluğu ve yerel seçimlere katılım gibi meselelerde önemli sorunlar yaşanmakta ve hatta yer yer sorunlar çatışmalı bir hâl de almaktadır. Abhazya ve Kosova'daki tüm bu örnekler, etnik çatışmanın demokrasi üzerindeki negatif etkisini göstermektedir.

Son olarak, akademik literatürde *de facto* devletlerin "tanınma için demokrasi" stratejisi izlediği argümanı Kosova için doğru olmakla beraber Abhazya için değildir. Belirtildiği üzere, *de facto* devletlerin tanınmasındaki en önemli etken hami devletin uluslararası sistemdeki gücüdür. *De facto* devletlerin liderlikleri bu durumun farkındadır. Naif bir bakış açısıyla demokratikleştikleri zaman uluslararası sistemde derhal tanınacakları beklentisi içerisinde değildirlere. Ancak, bu durum onların demokratik meşruiyete hiç önem vermedikleri anlamına gelmemektedir. Demokratik meşruiyete vurgu örneğin Abhazya tarafından sık sık yapılmaktadır. Ancak, Kosova gibi halihazırda Batı desteğine sahip devletlerde bu vurgu daha fazladır ve onlar demokratikleşmeyi kendilerine tanınma sağlayacak bir araç olarak da kullanabilmektedir.

De facto devletler küresel sistemin parçası olmaya gelecekte de devam edecekler. Hami devletlerine olan yüksek bağımlılıklarıyla ilişkili olarak, bu çalışmada bulgulandığı üzere, *de facto* devletlerin demokrasi ve demokratikleşmelerinin nereye evrileceğinin gene büyük oranda hami devletleri tarafından belirleneceğini öngörmek zor değil. Kosova gibi hami devleti Batılı olan *de facto* devletlerde demokrasi, küresel veya bölgesel trendlerle uyumlu olarak kısmen gerilese bile gene

de yüksek düzeyde bir otoriterleşme yaşanmayacağı varsayılabilir. Ancak, Abhazya gibi hami devleti Rusya olan *de facto* devletlerde otoriterleşme her zaman mümkündür. Aynı şekilde, bölgesel ve küresel jeopolitik gelişmeler de *de facto* devletlerin gelecekteki varlıklarını ve demokrasilerini önemli ölçüde etkileme potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, Trump dönemiyle beraber ABD ile AB arasında başlayan ayrışma Kosova'yı zor durumda bırakma potansiyeli taşımaktadır. Aynı şekilde, Ukrayna'daki savaşın gidişatı ve Gürcistan'ın yeniden Rusya ile yakınlaşmaya başlaması Abhazya'nın Rusya ile olan ilişkilerini önemli ölçüde etkileyebilir. Bununla beraber, jeopolitik gelişmeler nereye evrilirse evrilsin, tüm dünyada demokrasinin halihazırda geriliyor olmasının *de facto* devletleri de kaçınılmaz olarak etkileyeceğini varsaymak yanlış olmaz.

Yazar Katkıları: Fikir- İ. R. A.; Tasarım- İ.R.A.; Denetleme- .; Kaynaklar- İ.R.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- İ.R.A.; Analiz ve/ veya Yorum- İ.R.A. ; Literatür Taraması- İ.R.A.; Yazıyı Yazan- İ.R.A.; Eleştirel İnceleme- İ.R.A.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept- İ.R.A.; Design- İ.R.A.; Supervision- İ.R.A.; Resources- İ.R.A.; Data Collection and/or Processing- İ.R.A.; Analysis and/or Interpretation- İ.R.A.; Literature Search- İ.R.A.; Writing Manuscript- İ.R.A.; Critical Review- İ.R.A.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abkhaz World (2008, 22 Ekim). *Constitution of the Republic of Abkhazia (Apsny)*. <https://abkhazworld.com/aw/reports-and-key-texts/607-constitution-of-the-republic-of-abkhazia-apsny> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Pegem Akademi.
- Beha, A. (2019). Consociational Democracy and Political Engineering in Postwar Kosovo. *Nationalities Papers*, 47(4), 674-689. <https://doi.org/10.1017/nps.2018.17>
- Beha, A. (2024). Constitution-making and statebuilding in Kosovo: We (you) the people. *Peacebuilding*, 12(2), 186-206. <https://doi.org/10.1080/21647259.2023.2217575>
- Berg, E. ve Mölder, M. (2012). Who is entitled to 'earn sovereignty'? Legitimacy and regime support in Abkhazia and Nagorno-Karabakh. *Nations and Nationalism*, 18(3), 527-545. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2011.00527.x>
- Broers, L. (2013). Recognizing politics in unrecognized states: 20 years of enquiry into the de facto states of the South Caucasus. *Caucasus Survey*, 1(1), 59-74.
- Caspersen, N. (2009). Playing the recognition game: External actors and de facto states. *The International Spectator*, 44(4), 47-60. <https://doi.org/10.1080/03932720903351146>
- Caspersen, N. (2011). Democracy, Nationalism and (Lack of) Sovereignty: The Complex Dynamics of Democratisation in Unrecognised States. *Nations and Nationalism*, 17(2), 337-356. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2010.00471.x>
- Çirikba, V. (2024). *The independence of the Republic of Abkhazia: In light of International Law*. Centre for Strategic Studies.
- CNN (1999, 13 Mayıs). Clinton: NATO must stop Milosevic's atrocities against Kosovo. <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/05/13/clinton.kosovo/> Erişim Tarihi: 02.02.2025.
- EURACTIV (2023, 5 Temmuz). First effects of EU sanctions sting Kosovo. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/first-effects-of-eu-sanctions-sting-kosovo/> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Freedom House (2007). *Freedom in the World 2007: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2010). *Freedom in the World 2010: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2012). *Freedom in the World 2012: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2016). *Freedom in the World 2016: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2018). *Freedom in the World 2018: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2019). *Freedom in the World 2019: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2021). *Freedom in the World 2021: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2022). *Freedom in the World 2022: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2023). *Freedom in the World 2023: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. New York.
- Freedom House (2025a). *Freedom in the World 2025: Abkhazia*. <https://freedomhouse.org/country/abkhazia/freedom-world/2025> Erişim Tarihi: 26.09.2025:
- Freedom House (2025b). *Freedom in the World 2025: Kosovo*. <https://freedomhouse.org/country/kosovo/freedom-world/2025> Erişim Tarihi: 26.09.2025
- Freedom House (2025c) *Country and Territory Ratings and Statuses, 1973-2024*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Human Rights Watch (1999). Federal Republic Yugoslavia: Abuses Against Serbs and Roma in the New Kosovo. 11(10), <https://www.hrw.org/reports/1999/kosov2/> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Kirakosyan, M. (2019). Challenges of democratization under international supervision: The case of Kosovo and East Timor. *Democracy and Security*, 15(3), 230-247. <https://doi.org/10.1080/17419166.2018.1507823>
- KOHA (2023, 29 Mart). At the Summit for Democracy, Osmani invites unrecognized countries to recognize Kosovo. <https://www.koha.net/en/arberi/osmani-ne-samitin-per-demokraci-fton-shtetet-mosnjohese-qe-ta-njohin-kosoven> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Kolsto, P., & Blakkisrud, H. (2013). Yielding to the sons of the soil: Abkhazian democracy and the marginalization of the Armenian vote. *Ethnic and Racial Studies*, 36(12), 2075-2095. <https://doi.org/10.1080/01419870.2012.675079>
- Kopecek, V., Hoch, T., & Baar, V. (2016). De facto states and democracy: The case of Abkhazia. *Bulletin of Geography, Socio-economic Series*, 32, 85-104. <http://dx.doi.org/10.1515/bog-2016-0017>
- Kosiuk, E. (2023). Could a de facto state survive without external help? The case of Abkhazia. *Acta Humana: Hungarian Centre for Human Rights Publications*, 11(1), 7-32. <http://doi.org/10.32566/ah.2023.1.1>
- Kosovo Centre for Security Studies (2022). Two Opposite Viewpoints: Overview on How Citizens See Kosovar Bilateral Relations with Serbia and with Albania. WBSB Survey on Kosovo: Country Report #4.

- O'Loughlin J., Kolossov, V., & Toal, G. (2014). Inside the post-Soviet de facto states: A comparison of attitudes in Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria. *Eurasian Geography and Economics*, 55(5), 423-456. <https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1012644>
- Pegg, S. (2017). Twenty years of de facto state studies: Progress, problems, and prospects. İçinde *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://scholarworks.indianapolis.iu.edu/items/217939ed-2d64-4395-962f-c19a2fa96aaa> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Radeljic, B. (2019). Tolerating semi-authoritarianism? Contextualising the EU's relationship with Serbia and Kosovo. İçinde J. Džankić, S. Keil ve M. Kmezić (Eds.), *The Europeanisation of the Western Balkans: A failure of EU Conditionality?* (pp. 157-180). Palgrave Macmillan.
- The Constitutional Court of Kosovo (2025). Constitution of the Republic of Kosovo. https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_KOSOVO.pdf. Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- The Office of Prime Minister (2024, 19 Aralık). The First Final Results from the Census of Population, Households, and Housing in Kosovo Are Presented. <https://kryeministri.rks-gov.net/en/blog/the-first-final-results-from-the-census-of-population-households-and-housing-in-kosovo-are-presented/#:~:text=The%20ethnic%20composition%20of%20the,%25%20Roma%2C%200.14%25%20Others> Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Tansey, O. (2009). *Regime-building: Democratization and international administration*. Oxford University Press.
- UN Women (2024). Kosovo Gender Country Profile, The European Union. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/UNWOMEN_GEF_ENG.pdf Erişim Tarihi: 26.09.2025.
- Voller, Y. (2015). Contested sovereignty as an opportunity: Understanding democratic transitions in unrecognized states. *Democratization*, 22(4), 610–630. <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.856418>
- Von Steinsdorff S., & Fruhstrofer, A. (2012). Post-Soviet de facto states in search of internal and external legitimacy: Introduction. *Communist and Post-Communist Studies*, 45(1–2), 117–121. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2012.03.009>
- Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better?. *The Brookings Review*, 3(4), 16-25. <https://www.jstor.org/stable/20079894>

Extended Abstract

This article examines democracy and democratization in *de facto* states over Abkhazia and Kosovo cases comparatively. *De facto* states, political entities that are *de facto* independent in the international system but are not *de jure* recognized, first emerged after 1945 with the establishment of the modern international system, but their number substantially increased in the 1990s with the dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia. Related to their international legitimacy problems, the interest in democracy in *de facto* states has risen in recent years, both in the international public debates and academic literature. Related to this, after the 2010s, there emerged an extensive literature on the democratization of *de facto* states related to the issues of relations with patron states, ethnic divisions and conflict, and recognition and recognition strategies. Based on this literature, this study seeks answers to three key questions in the literature:

1. What role do patron states play in the democratization of *de facto* states? Does the nature of the patron state affect the democracy of the *de facto* state?
2. How have ethnic divisions and conflicts affected democracy and democratization in *de facto* states?
3. Do *de facto* states pursue a “democracy for recognition” strategy to solve their recognition problem?

To answer these questions, the study specifically examines the cases of Kosovo and Abkhazia comparatively, which has not been done so far, in depth. It adopts a mixed-method approach that uses qualitative and quantitative data and methods together. As its main data source, the study utilizes Freedom House data and reports on political rights and civil liberties, as they are the most cited sources in academic studies on democracy. Additionally, international news outlets about Abkhazia and Kosovo, such as Abkhaz World and KOHA, are used as a complementary source. The study covers the period from the NATO intervention in Kosovo in 1999 to today.

As a result of its analysis, the study concludes that the most important, if not the only, factor behind both democratization and recognition of *de facto* states is the patron state. The difference in democracy levels between Abkhazia and Kosovo is directly the result of this factor. There is Western or EU influence in almost every area where Kosovo is better than Abkhazia in terms of democracy. Western democratic states aimed to build a state structure based on liberal-democratic principles in Kosovo from the outset. However, in Abkhazia, Russia has had a negative impact on the political regime in terms of democracy. Moreover, the most important internal obstacle to democratization in *de facto* states is ethnic cleavages and conflicts, as both the Abkhazia and Kosovo cases clearly show. Both in Abkhazia and Kosovo, internal ethnic divisions, which are intertwined with regional geopolitical tensions, have negatively affected democracy and democratization. Finally, although it is correct that Kosovo has pursued a so-called “democracy for recognition” strategy, this has not been the case for Abkhazia. Abkhazia frequently emphasizes its democratic legitimacy, but it does not naively expect immediate recognition in the international system upon democratization. Kosovo’s emphasis on democracy, on the other hand, is mainly related to pursuing Western support.